

ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ (ПУЕТ)
Кафедра правознавства

Галина ЛАВРИК

ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

щодо виконання курсової роботи з навчальної дисципліни
для здобувачів вищої освіти освітньо-професійної програми
«Право» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 Право галузі знань 08 Право



Полтава
ПУЕТ
2023

Автор: *Галина Лаврик*, д-р юрид. наук, професор, завідувач кафедри правознавства Полтавського університету економіки і торгівлі.

Рецензенти: *Олександр Кальян*, канд. юрид. наук, доцент, професор кафедри підприємництва і права Полтавського державного аграрного університету;

Алла Кравченко, канд. юрид. наук, доцент кафедри правознавства Полтавського інституту економіки і права Вищого навчального закладу «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна».

Рекомендовано до видання, розміщення в електронній бібліотеці та використання в освітньому процесі на засіданні кафедри правознавства ПУЕТ 29 серпня 2023 р., протокол № 1

Лаврик Галина

Теорія держави і права : методичні рекомендації щодо виконання курсової роботи з навчальної дисципліни для здобувачів вищої освіти освітньо-професійної програми «Право» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 081 Право галузі знань 08 Право / Галина Лаврик. – Полтава : ПУЕТ, 2023. – 50 с. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM).

Відповідальні за зміст навчально-методичного видання автор, рецензенти та завідувач кафедри правознавства *Галина Лаврик*

Повне чи часткове відтворення, тиражування, передрук та розповсюдження цього видання без дозволу Полтавського університету економіки і торгівлі **ЗАБОРОНЕНО**

ВСТУП

Методичні рекомендації щодо виконання курсової роботи з навчальної дисципліни «Теорія держави і права» для здобувачів вищої освіти освітньо-професійної програми «Право» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 081 Право, галузь знань 08 Право укладено відповідно до освітньо-професійної програми підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 081 Право, що розроблена на основі стандарту вищої освіти зі спеціальності 081 Право для першого бакалаврського рівня вищої освіти, затвердженого Наказом Міністерства вищої освіти і науки України № 644 від 20 липня 2022 року.

Курсова робота з навчальної дисципліни «Теорія держави і права» є одним із перших індивідуальних завдань навчально-дослідного та творчого характеру і виконуються з метою закріплення, поглиблення і узагальнення знань, здобутих в освітньому процесі, їх застосування для розв'язання конкретного фахового завдання, а також для отримання досвіду роботи з нормативно-правовими актами, іншими джерелами права, законопроектами та науковою юридичною літературою, судовою практикою. Вона має самостійний науковий характер і є важливим етапом освітнього процесу та підготовки здобувачів вищої освіти (тут і надалі терміни «здобувач вищої освіти» та «здобувач» використовуються як синонімічні) спеціальності 081 Право.

***Предметом** освітнього компонента «Курсова робота з навчальної дисципліни Теорія держави і права» є методи пізнання загальних і специфічних закономірностей виникнення, розвитку та функціонування державно-правових явищ і процесів, на основі яких розробляються фундаментальні проблеми галузевих і прикладних юридичних наук.*

***Метою** виконання курсової роботи є поглиблення, узагальнення та закріплення теоретичних знань, здобутих у ході опанування навчальної дисципліни «Теорія держави і права» та суміжних навчальних дисциплін, вироблення вміння їхнього застосування для вирішення конкретних прикладних питань. Під час підготовки, написання та захисту курсової роботи з навчальної дисципліни «Теорія держави і права» здобувачі матимуть змогу викладати сутність державно-правових явищ і процесів, надавати їхні визначення, перелік і характеристику ознак; виділяючи певні види того чи того державно-правового явища вказувати критерії відповідної класифікації; здійснювати порівняльний аналіз державно-правових явищ; робити узагальнення та висновки, аналізувати положення нормативно-правових актів, правові ідеї вче-*

них і практиків; робити власні висновки, формулювати пропозиції й рекомендації із вдосконалення правового регулювання тієї чи тієї сфери суспільних відносин.

Виконання курсової роботи з навчальної дисципліни «Теорія держави і права» покликане сприяти оволодінню сукупністю **компетентностей**, передбачених освітньо-професійною програмою:

загальних:

- здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу (ЗК 1);
- знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності (ЗК 3);
- здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями (ЗК 7);
- здатність бути критичним і самокритичним (ЗК 8);
- здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства; усвідомлення цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідності його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні (ЗК 11);

спеціальних, фахових, предметних:

- здатність застосовувати знання з основ теорії та філософії права, знання і розуміння структури правничої професії та її ролі у суспільстві (СК 1);
- здатність аналізувати ретроспективи розвитку правових явищ і процесів у контексті їх впливу на сучасну правову систему (СК 2);
- цінування та повага до гідності людини як найвищої соціальної цінності, розуміння її правової природи (СК 3);
- здатність до критичного та системного аналізу правових явищ (СК 13).

Програмні результати навчання відповідно до освітньо-професійної програми:

- проводити збір і інтегрований аналіз матеріалів з різних джерел (РН 3);
- складати та узгоджувати план власного прикладного дослідження і самостійно збирати матеріали за визначеними джерелами (РН 7);
- вільно спілкуватися державною та іноземною мовами як усно, так і письмово, із застосуванням правничої термінології (РН 10);
- доносити до респондента матеріал із певної правової проблематики доступно і зрозуміло (РН 12);

– застосовувати в професійній діяльності основні сучасні правові доктрини, цінності та принципи функціонування національної правової системи (РН 18);

– пояснювати природу та зміст основних правових явищ і процесів (РН 19).

Виконання курсової роботи з навчальної дисципліни «Теорія держави і права» є обов'язковим відповідно до навчального плану (обов'язковий освітній компонент освітньо-професійної програми).

Форма підсумкового контролю – ПМК (залік).

Ці методичні рекомендації створено на основі «Положення про курсову роботу (проєкт)» (ДПСЯ М-9-8.5.1-47-05-23), розробленого Навчально-науковим центром забезпечення якості вищої освіти ПУЕТ відповідно до Законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», з урахуванням положень локальних актів ПУЕТ, «Положення про порядок та критерії оцінювання знань, вмінь та навичок здобувачів вищої освіти» (ДПСЯ РІ 9-8.5.2-13-05-23), «Положення про запобігання випадкам академічного плагіату» (ДПСЯ ПД 9-8.5.1-198-05-23), «Положення про академічну доброчесність» (ДПСЯ ПД 9-9.1-143-52-23) ПУЕТ; а також досвіду та надбань кафедри правознавства ПУЕТ (зокрема, «Кодексу академічної доброчесності професорсько-викладацького складу, здобувачів освіти та співробітників спеціальності 081 Право» (ДПСЯ ПД 9-7.1.4-274-51-23).

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Курсова робота з Теорії держави і права (далі курсова робота) є одним із видів індивідуальних завдань навчально-дослідного та творчого характеру, що має за мету поглиблення, узагальнення і закріплення знань здобувачів із навчальної дисципліни, формування вмінь і навичок самостійно працювати з навчальною, науковою літературою, судовою практикою, електронно-обчислювальною технікою, використовуючи сучасні інформаційні технології, програмні продукти та засоби навчання. У курсовій роботі здобувачі демонструють рівень знань і вмінь до самостійного творчого наукового пошуку та розв'язання актуальних проблемних завдань, поставлених у роботі.

Виконання курсової роботи дозволяє здобувачу набути: досвід виявлення закономірностей розвитку державно-правових явищ і регулювання суспільних відносин; уміння поглиблено аналізувати окремі суспільні відносини, юридичні категорії, поняття, явища і процеси; навичок практичного користування науковою термінологією та застосування нормативно-правових актів; уміння виявляти тенденції і прогнозувати подальший розвиток державно-правових явищ і процесів, правового регулювання суспільних відносин; уміння виявляти способи оптимізації того чи того явища, розробляти рекомендації щодо подальшого його розвитку, а також пропонувати основні напрями підвищення ефективності механізму правового регулювання в окремих сферах суспільних відносин.

Найбільш важливими загальними вимогами щодо виконання курсових робіт є такі:

- тема курсової розкривається на основі вивчення всіх необхідних нормативних і широкого кола літературних джерел з цієї проблематики;
- у випадку, якщо тема курсової роботи не є суто теоретичною, для її розкриття вимагається здійснення аналізу судової практики застосування норм до суспільних відносин, які є об'єктом дослідження курсової роботи;
- теоретичні висновки у курсовій роботі висвітлюються у взаємозв'язку з правозастосовчою практикою, державно-правові явища і процеси розглядаються в динаміці та розвитку;
- текст викладається згідно з планом і виконується самостійно; забороняються дослівні запозичення з літературних джерел, окрім

використання коротких цитат з обов'язковими посиланнями на джерело (детальніше див.: «Положення про запобігання випадкам академічного плагіату», «Положення про академічну доброчесність» ПУЕТ; «Кодексу академічної доброчесності професорсько-викладацького складу, здобувачів освіти та співробітників спеціальності 081 Право»);

– наукова література може бути довільної давності, але рекомендується використовувати більш сучасну, а з давніх джерел використовувати бажано класичні наукові твори або справді необхідні для обґрунтування чи підтвердження якогось висновку;

– оформлення курсової роботи повністю відповідає встановленим вимогам.

Курсова робота виконується відповідно до розробленої та затвердженої тематики, яка формулюється згідно з навчальною програмою, відображає і враховує тісний взаємозв'язок із завданнями юридичної практики, а також відповідає сучасному стану і перспективам розвитку юридичної науки та юридичної практики.

Керівництво курсовими роботами на кафедрі правознавства здійснюється професорами, доцентами та старшими викладачами, які мають досвід науково-педагогічної та практичної роботи. Порядок затвердження керівників курсових робіт визначається завідувачем кафедри й доводиться до відома викладачів, здобувачів зокрема, за допомогою електронних засобів комунікації.

Кафедра правознавства розробляє і забезпечує здобувачів необхідними методичними рекомендаціями. Зберігання та списання курсових робіт здійснюється згідно з «Положенням про порядок приймання, зберігання і знищення курсових робіт (проектів)» (ДПСЯ РІ – 9-8.5.1-27-05-23).

Вимоги щодо академічної доброчесності

Здобувачам слід звернути увагу на таку перевірку курсової роботи як попереднє ознайомлення наукового керівника з текстом роботи на предмет його відповідності темі та погодженому плану, а також дотримання базових вимоги щодо оформлення тексту роботи (наявність усіх необхідних структурних частин, посилань на використані джерела, їх достатність тощо).

Після цього **робота направляється науковим керівником** на перевірку на предмет відсутності плагіату, що здійснюється відповідно до загальних вимог «Положення про запобігання випадкам академічного плагіату» за допомогою технічних засобів.

До курсових робіт застосовуються вимоги щодо оригінальності, передбачені «Положенням про запобігання випадкам академічного плагіату» для наукових робіт здобувачів вищої освіти ступеня бакалавра і магістра (п. 8.2). **Не приймається до розгляду і не може бути рекомендована до захисту робота, що має оригінальність тексту менше 40 %**, оскільки має суттєвий обсяг запозичень, що може бути трактоване як плагіат.

Одним із програмних засобів, що найчастіше використовується для проведення перевірки є онлайн-сервіс StrikePlagiarism¹ (<https://strikeplagiarism.com/ua/>). Програма здійснює порівняння текстів із власною індексованою базою даних, яка накопичується тривалий час. Додатково є можливість підключати модуль внутрішньої перевірки по роботах, які раніше подавалися на перевірку в межах самого закладу вищої освіти. Тому перевірка проводиться швидко і якісно (оскільки не вимагає пошуку джерел, доступних на цей момент, тобто в режимі онлайн).

Перевірку виконує уповноважена особа на кафедрі, звіт надається науковому керівникові, який ознайомлює з ним здобувача освіти – виконавця роботи.

Програма StrikePlagiarism указує на відсоток подібності роботи (не оригінальності) через наведення двох коефіцієнтів – КП 1 і КП 2. Відтак, максимально допустимий коефіцієнт подібності – КП 2 не має перевищувати 60 %.

Більш детально з показниками, доступними у звіті подібності Ви можете ознайомитися в «Інструкції інтерпретації звіту подібності».

У будь-якому випадку, якщо КП 1 перевищуватиме 40–50 %, а також у випадках наявності ознак маніпуляцій із текстом робота буде додатково більш прискіпливо перевірена науковим керівником на предмет дотримання вимог академічної доброчесності. Остаточне рішення щодо наявності в роботі ідей та наукових результатів, які отримані іншими авторами, та (або) відтворення опублікованих текстів інших авторів без відповідного посилання за мотивованими висновками приймається науковим керівником, а у разі незгоди здобувача із висновком керівника – кафедрою правознавства під час засідання. Під час прийняття рішення враховується специфіка роботи, що перевіряється на наявність академічного плагіату, та її оригінальність (зокрема, обсяг цитування нормативно-правових актів, судової практики тощо).

¹ Можлива зміна програмних засобів, про що здобувачі будуть поінформовані додатково. Однак порядок та принципи перевірки робіт залишаються сталими до зміни відповідних нормативних актів.

Сервіс StrikePlagiarism є загальнодоступним і надає можливість попередньо самостійно зареєструватися і перевірити власну роботу. Однак це платна послуга (Університет перевіряє роботи здобувачів без стягнення з них додаткової оплати). Здобувач має змогу самостійно перевірити власну роботу чи її частину за допомогою альтернативних безоплатних сервісів, результати яких загалом корелюватимуть між собою, хоча і з певними розбіжностями (наприклад, EtXt AntiPlagiarism).

ЕТАПИ НАПИСАННЯ КУРСОВОЇ РОБОТИ

1. Вибір теми

Написання курсової роботи має такі *етапи*:

- 1) вибір теми;
- 2) підбір джерел та їх обробка;
- 3) складання плану;
- 4) написання й оформлення курсової роботи.

Теми курсових робіт:

- формулюються (визначаються) керівниками курсових робіт кафедри правознавства;
- затверджуються на засіданні кафедри правознавства відповідно до змісту і завдань навчальних дисциплін;
- актуалізуються (оновлюються) з огляду на необхідність (зазвичай, щорічно);
- пропонуються та розподіляються керівником під час його зустрічі з академічною групою або за допомогою електронних засобів комунікації;
- обираються за бажанням здобувача освіти та формально закріплюються за ним через написання здобувачем *заяви* (дод. А), яку слід надати (централізовано через старосту або самостійно) на кафедру;
- затверджуються через підписання керівником заяви здобувача відповідно до графіка освітнього процесу з відповідних форм навчання;
- теми та керівники курсових робіт затверджуються наказом по університету і доводяться до відома науково-педагогічних працівників і здобувачів вищої освіти.

Під час **вибору теми**:

- здобувач повинен враховувати свій рівень знань із цієї проблеми, свої наукові інтереси, наявність джерел, фактичного матеріалу, можливість його отримання;

– здобувач має можливість запропонувати свою тему, зокрема, міждисциплінарну (закріплюється за ним рішенням кафедри на підставі заяви з обґрунтуванням вибору такої теми після її узгодження з керівником за умови її відповідності змісту програм із навчальної дисципліни «Теорія держави і права»);

– здобувач може змінити обрану раніше тему (у винятковому порядку на підставі заяви на ім'я завідувача кафедри із зазначенням причини такої заміни, яка повинна бути поважною);

– здобувачам однієї групи не дозволяється обирати однакові теми (виключення можливі з дозволу керівника, враховуючи актуальність теми та можливість самостійного виконання здобувачами курсових робіт за індивідуально складеними планами).

2. Підбір джерел та їх обробка

Огляд та підбір джерел здійснюються:

– після затвердження теми курсової роботи;

– самостійно або за допомогою працівників бібліотеки університету (каб. 135);

– звернувшись до електронного каталогу бібліотеки університету на сайті бібліотеки (<http://lib.puet.edu.ua>);

– звернувшись до відповідних підрозділів інших бібліотек;

– використавши першоджерела, праці видатних учених-правників світу, у тому числі й мовами оригіналів;

– звернувшись до керівника, який під час консультації може рекомендувати здобувачам сучасні літературні джерела та давати поради щодо збору практичного матеріалу для дослідження специфіки та проблемності цієї теми; для складання списку використаних інформаційних джерел; для складання попереднього робочого плану курсової роботи.

Вивчення літератури з обраної теми слід розпочинати з відповідних підручників, посібників, енциклопедій, довідників, з перегляду власних конспектів лекційних і семінарських занять, поступово переходячи до ознайомлення з монографічними роботами, статтями з періодичних видань тощо. У першу чергу підбирається література останніх років видання. Для полегшення вибору статей з журналів доцільно ознайомитися зі змістом статей, що були опубліковані за рік, в останньому або першому номері журналу.

Підбираючи літературу для дослідження, варто переглянути останні номери юридичних часописів, таких як «Вісник Верховного Суду», «Вісник господарського судочинства», «Вісник Конституційного Суду України», «Держава і право», «Науковий вісник Академії правових

наук України», «Підприємництво, господарство і право», «Право України», «Університетські наукові записки», «Юридична Україна», «Юридичний вісник України» тощо.

Під час **обробки** джерел для написання курсової роботи необхідно:

- виписувати, копіювати, знаходити в електронному вигляді необхідний матеріал;
- вказувати назву джерел після обраного матеріалу (виписаного, скопійованого або знайденого в електронному вигляді) для правильного оформлення посилань;
- особливо ретельно фіксувати джерела, з яких обрані визначення, класифікації та ін.;
- користуватися довідниками, енциклопедіями, словниками;
- системно вивчати чинну законодавчу базу з досліджуваної теми;
- використовувати офіційні сайти законодавчих і виконавчих органів влади України (відповідно до теми курсової роботи), відкриті бази даних публічної інформації (зокрема, data.gov.ua), Єдиний державний реєстр судових рішень (reyestr.court.gov.ua);
- творчо опрацьовувати матеріали з теми курсової роботи в юридичних друкованих та електронних журналах;
- стежити за появою нового матеріалу;
- нормативний, статистичний і фактичний матеріал опрацьовувати після вивчення теоретичних джерел;
- узагальнювати знайдений матеріал за допомогою складання таблиць, схем, графіків (для реалізації творчого підходу під час написання курсової роботи).

Після ознайомлення із джерелами з обраної теми слід переходити до складання плану курсової роботи. Слід пам'ятати, що *тільки після огляду існуючих із цієї теми джерел, можна скласти повноцінний план курсової роботи.*

3. Складання плану курсової роботи

На основі вивчення й обробки правових (нормативних і літературних) джерел здобувач складає план курсової роботи, що є попереднім, робочим. Складаючи план курсової роботи, необхідно пам'ятати:

1) правильна логічна структура плану – це умова успішного розкриття теми;

2) процес уточнення структури плану складний і може тривати протягом усієї роботи над текстом, оскільки здобувач у процесі обробки джерел знаходить новий матеріал. Під час виникнення необхідності внесення у план доповнень чи уточнень, вони обов'язково повинні бути узгодженими з науковим керівником.

План курсової роботи повинен:

- відображати зміст, структуру, логічний взаємозв'язок основних частин роботи;
- бути простим (не менше 3-х розділів без підрозділів) або складним (не менше 2-х розділів із 2–4-ма підрозділами в кожному розділі);
- мати вступ, основну частину (розділи, підрозділи) і висновки;
- *бути перевіреним і затвердженим керівником.*

Під час складання плану необхідно звернути увагу на те, щоб:

- назва кожного розділу і підрозділу максимально точно відповідала його змісту;
- логіка розділів йшла від простого до складного, від теорії до практики, від світового досвіду до вітчизняної практики; від проблем до шляхів їх вирішення та перспектив розвитку явища;
- підрозділи повністю розкривали зміст розділу;
- назви розділів або підрозділів були простими реченнями за можливості без розділових знаків (ком, крапок з комою, двокрапок);
- назви розділів або підрозділів не склалися із двох або більше речень;
- план був не перевантажений великою кількістю розділів і підрозділів.

Порядок затвердження плану:

1) роздрукувати бланк плану курсової роботи з навчальної дисципліни (дод. Б) (з електронного варіанту цих методичних рекомендацій, що знаходиться на сайті кафедри правознавства ПУЕТ або у дистанційному курсі);

2) заповнити бланк завдання (вписати план, інші дані, поставити власний підпис);

3) здати заповнений бланк плану курсової роботи на кафедру (керівнику або лаборанту) самостійно або передати через старосту чи іншу уповноважену особу академічної групи; **за погодженням із науковим керівником**, – надіслати на його адресу електронної пошти;

4) якщо завдання здобувача не підписане керівником, а у плані, складеному здобувачем, є виправлення керівника, тоді слід переробити план і повторно здати заповнений по-новому бланк завдання *разом зі старим бланком (із виправленнями керівника)* на кафедру й очікувати результатів перевірки;

5) підписаний керівником бланк плану курсової роботи після завершення написання курсової роботи підшити після титульної сторінки, але в загальну нумерацію сторінок роботи не зараховувати.

Курсова робота, виконана без затвердженого плану або за планом зі змінами без згоди керівника, на перевірку не приймається. На етапі затвердження плану курсової роботи порядок роботи визна-

чається за погодженням зі здобувачами освіти. Можливі так варіанти (визначається один із описаних нижче варіантів):

1) здобувачі *віддають* свої плани *особисто* викладачу або лаборанту (самостійно або через старосту) і у них же забирають їх після перевірки;

2) здобувачі *надсилають* свої плани *особисто* викладачу на визначену адресу електронної пошти, або завантажують у відповідне поле дистанційного курсу* і отримують відповідь за допомогою електронної пошти (або за допомогою інтерфейсу дистанційного курсу). Використання месенджерів не допускається.

Варіант 2 застосовується передусім щодо здобувачів заочно-дистанційної форми навчання та у випадку організації навчального процесу з використанням дистанційних технологій – для здобувачів денної форми навчання.

** УВАГА! Про завантаження плану курсової роботи у відповідне поле дистанційного курсу здобувач повинен невідкладно проінформувати викладача на його адресу електронної пошти (надісланий план курсової роботи можна продублювати, але це не обов'язково). У протилежному випадку строк перевірки плану може тривати до 45 календарних днів.*

Викладач переглядає електронну пошту в межах звичайного робочого часу. З метою дотримання норм ділової етики, що має бути невід'ємною рисою вихованого юриста, варто уникати надсилання робочих листів у неробочий час, у т. ч. викладачеві. У разі потреби використовуйте функції відкладеної відправки листів, які пропонують багато поштових сервісів, зокрема, Gmail.

4. Написання та оформлення курсової роботи

Загальний обсяг курсової роботи повинен становити 35–40 сторінок друкованого тексту, надрукованого з однієї сторони аркуша. До загального обсягу роботи *не зараховують* список використаних інформаційних джерел і додатки, *але* всі сторінки зазначених складових частин курсової роботи нумеруються на загальних засадах. Менша за обсягом робота свідчить про те, що її тема може бути розкрита не повністю, а більший обсяг говорить про те, що автор роботи не вміє виокремлювати головне від другорядного, коротко висловлювати свої думки та стисло викладати досліджений матеріал. Під час написання курсової роботи необхідно дотримуватися таких правил.

1. Розподіляти текст роботи між розділами і підрозділами рівномірно. На кожен розділ або підрозділ повинна припадати приблизно однакова кількість сторінок. Не слід допускати, щоб один підрозділ у тексті роботи займав 3 сторінки, а інший – 15. Кількість сторінок, що відводиться на кожен розділ, для своєї теми можна вирахувати так: *від*

загальної кількості сторінок роботи (наприклад, 40 сторінок) відняти обсяг титульного листа (1), вступу (2), висновків (3) і розділити на кількість розділів (наприклад, 4). Отримуємо 8,5 сторінок. Кількість сторінок для кожного підрозділу отримується шляхом ділення отриманого обсягу розділу на кількість підрозділів. Обсяг одного підрозділу у 2 або 3 сторінки вважається недостатнім. У такому випадку слід скоротити кількість підрозділів у розділі.

2. Спочатку працювати над основним текстом, потім – над вступом і висновками. При цьому частина вступу, що стосується *мети і завдань* дослідження, його *об'єкта та предмета*, повинна бути визначена на початку написання роботи, а інша частина вступу – після написання основного тексту роботи, оскільки актуальність, огляд наукових джерел із цієї теми і методи її дослідження стануть відомі здобувачеві тільки після ознайомлення з матеріалом теми.

3. Текст потрібно викладати від першої особи у множині. Науковий текст є безособовим, тому не прийнято писати «на мою думку», «я рекомендую», «мені здається». Натомість викладати матеріал слід так: «на нашу думку», «вважаємо», що свідчить про те, що думка автора була висловлена та знайшла підтримку у колег, наукового керівника та ін.

4. Уважно ознайомитися зі змістом цих методичних вказівок. Досвід показує, що помилки здобувачів освіти є типовими, тобто однаковими для більшості з них. Такі помилки, загалом, стосуються оформлення та виникають через неухважність здобувачів. Тому перед тим, як прийти на консультацію до керівника або здати роботу на перевірку, здобувачеві слід ретельно переглянути ці методичні рекомендації та взяти до уваги всі рекомендації і вимоги до написання курсової роботи, користуючись ними, здебільшого, як довідником. Це дозволяє значно зменшити час консультації та сконцентрувати увагу на змістові роботи.

До **оформлення курсової роботи** (тобто її зовнішнього вигляду) також висуваються певні **вимоги**. Курсова робота має бути виконана у текстовому редакторі Microsoft Word (або аналогічних) і роздрукована на аркушах формату А4 (210×297 мм). Вона має бути охайно оформлена і поміщена у спеціальну папку (без вкладання кожного її листочка у файли, оскільки це ускладнює перевірку, перешкоджаючи здійсненню викладачем поміток на її сторінках). Це може бути папка із притиском (зазвичай, непрозора), із повздовжнім зажимом по лівому краю листа (зазвичай прозора повністю) або така, що передбачає попередню обробку листів за допомогою дироколу (зазвичай прозора зверху).

Курсова робота зшивається (або скріплюється) в такому порядку:

- 1) титульний аркуш (дод. Б);
- 2) план курсової роботи, затверджений керівником (дод. В);
- 3) бланк рецензії наукового керівника (дод. Г);
- 4) зміст (дод. Д);
- 5) вступ;
- 6) основна частина (розділи та підрозділи);
- 7) висновки;
- 8) список використаних інформаційних джерел;
- 9) додатки;
- 10) лист оцінювання (дод. Е).

Титульний аркуш і *зміст* є окремими складовими курсової роботи і розміщуються на окремих сторінках. На титульному аркуші здобувачеві слід не забути поставити *свій підпис* у вказаному для цього місці (біля прізвища здобувача). *План курсової роботи* є окремим документом, що також розміщується після титульної сторінки, але не нумерується і до загальної кількості сторінок курсової роботи не зараховується. Бланк рецензії здобувачем *роздруковується самостійно* з електронного варіанту цих методичних вказівок, що знаходиться на сайті кафедри правознавства (або на сторінці дистанційного курсу). Зміст відображає послідовність основних складових частин роботи та початкові їх сторінки в тексті курсової роботи.

Кожна *наступна складова* частина курсової роботи (вступ, розділи, висновки, список використаних інформаційних джерел і додатки) повинна починатися з нової сторінки. Підрозділи в межах кожного розділу розміщуються один після одного послідовно (через відстань не менше двох рядків), тобто на тій же сторінці, на якій закінчився попередній підрозділ.

Висновки є підсумком проведеної роботи, завершальною частиною курсової роботи і значною мірою визначають якість курсової роботи. Написанню висновків слід приділити особливу увагу, адже їх якість яскраво свідчить про аналітичні здібності здобувача та його здатність до узагальнення. Висновкам приділяється значна увага під час захисту роботи.

Список використаних інформаційних джерел цієї бібліографічні відомості про використані під час написання даної курсової роботи джерела. Такий список становить одну із суттєвих частин курсової роботи, яка відображає самостійну творчу роботу її автора та свідчить про рівень і глибину дослідження цієї теми.

У *додатки* виносяться допоміжні ілюстрації або таблиці; матеріали, що через великий обсяг, специфіку викладання або форму подання не можуть бути внесені до основної частини роботи (правові документи та ін.). Кожен додаток, окрім позначення у вигляді букви, повинен мати назву, починатися з нової сторінки, яка нумерується, продовжуючи наскрізну нумерацію сторінок за всією роботою.

Лист оцінювання відображає оцінку змісту, оформлення, організації виконання та захисту курсової роботи, яку в балах виставляє керівник курсової роботи та члени комісії із захисту. Бланк листа оцінювання здобувачем *роздруковується самостійно* з електронного варіанту цих методичних рекомендацій, що знаходиться на сайті кафедри правознавства. Водночас необхідно вказати у бланку прізвище, ім'я та по батькові здобувача.

Завершену курсову роботу слід подати на кафедру правознавства (ауд. 334) у встановлений термін згідно з доведеним до відома здобувачів графіком виконання курсової роботи, але *не пізніше двох тижнів до початку сесії чи визначеної дати передзахисту курсових робіт*. Здана курсова робота підлягає реєстрації у кафедральній книзі реєстрації курсових робіт.

Для здобувачів заочно-дистанційної форми навчання та для здобувачів денної форми навчання за умови тимчасової організації навчального процесу з використанням засобів дистанційного навчання передбачено порядок попереднього погодження та здачі тексту курсової роботи в електронній формі через її пересилання на електронну пошту наукового керівника або завантаження тексту курсової роботи у спеціальне поле дистанційного курсу. Під час здійснення комунікації в електронній формі щодо погодження тексту курсової роботи здобувачам слід дотримуватися тих же правил, що застосовуються до погодження планів курсових робіт за аналогічних умов (див. п. 2.3. цих Методичних рекомендацій та примітки до нього).

У випадку, якщо викладач здійснює перевірку курсової роботи в електронній формі, зауваження та рекомендації можуть визначатися у примітках до тексту роботи, які може бути реалізовано за допомогою різних програмних засобів. Відповідь у такому випадку може надаватися у вигляді файлу.

Науковий керівник має право вимагати від здобувача внесення до вже вичитаного керівником тексту курсової роботи правок (згідно з його зауваженнями та рекомендаціями) у режимі редагування для прискорення повторної перевірки тексту курсової роботи.

Після попереднього погодження тексту курсової роботи в електронній формі вона повинна бути передана на кафедру з власноручним підписом здобувача вищої освіти в друкованій формі (зокрема, за допомогою засобів поштового зв'язку, кур'єрських служб тощо). Здобувач вищої освіти особисто відповідальний за використання остаточно погодженого науковим керівником і перевіреного на відповідність вимогам академічної доброчесності тексту курсової роботи.

Під час розрахунку строків, необхідних для виконання курсової роботи, здобувачам слід приймати до уваги строки поштового зв'язку. Здобувач вищої освіти може не допускатись до захисту курсової роботи до моменту реєстрації у кафедральній книзі реєстрації курсових робіт її оригінального остаточного примірника, погодженого науковим керівником.

Перевірка (рецензування) курсової роботи керівником може тривати до 7 днів. Після перевірки та схвалення курсової роботи керівник її підписує на обкладинці та складає письмову рецензію.

ОБОВ'ЯЗКИ КЕРІВНИКА КУРСОВОЇ РОБОТИ

У процесі підготовки здобувачем курсової роботи допускається подання керівнику окремих її частин під час консультацій. Керівник курсової роботи повинен виявити помилки та неточності, що стосуються змісту опрацьованого матеріалу, вказати в чому вони полягають і визначити способом їх усунення, а також виправити неправильні і нечіткі формулювання, відзначити стилістичні помилки.

Керівник курсової роботи:

- конкретизує терміни виконання курсової роботи (в межах семестру);
- визначає порядок роботи зі здобувачами на всіх етапах її написання;
- затверджує складений здобувачем вищої освіти план (завдання) курсової роботи (проєкту);
- рекомендує здобувачам вищої освіти сучасні інформаційні джерела, дає поради щодо збору практичних матеріалів і статистичної звітності на підприємстві, які необхідні для виконання курсової роботи, проведення обробки та аналізу зібраного матеріалу, обґрунтування пропозицій;
- визначає консультаційні дні щодо процесу виконання курсової роботи;
- перевіряє якість і своєчасність виконання курсової роботи;
- бере участь у захисті курсової роботи у складі комісії із захисту.

ОБОВ'ЯЗКИ ЗДОБУВАЧА З ВИКОНАННЯ КУРСОВОЇ РОБОТИ

Для успішного виконання навчального плану стосовно написання курсової роботи **здобувач повинен:**

- своєчасно обрати тему і подати заяву на її затвердження;
- своєчасно скласти план і подати його на затвердження;
- дотримуватись вимог цих методичних рекомендацій;
- суворо дотримуватись вимог академічної доброчесності;
- відвідувати консультації керівника курсової роботи у разі виникнення у нього питань щодо написання курсової роботи;
- використовувати достовірний фактичний і статистичний матеріал;
- максимально повно використовувати друковані й електронні ресурси бібліотеки університету (lib.puet.edu.ua);
- своєчасно надавати свою курсову роботу на перевірку;
- своєчасно забирати підписані документи (заяву, план курсової роботи) і перевірену роботу на кафедрі;
- своєчасно виправляти виявлені науковим керівником недоліки курсової роботи (не більше трьох днів у випадку, якщо кінцевий строк здачі курсових робіт на перевірку ще не настав, у протилежному випадку – невідкладно);
- дотримуватись визначених затвердженим графіком термінів підготовки, написання та захисту курсової роботи.

Дотримання цих умов забезпечить здобувачам своєчасне виконання курсової роботи, позитивну рецензію та високу оцінку під час її захисту. *Слід пам'ятати, що вчасне та якісне виконання курсової роботи значною мірою залежить від вчасно розпочатої роботи над нею.*

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ФУНКЦІЇ СТАРОСТИ ГРУПИ

З метою дотримання здобувачами графіка виконання курсової роботи та здійснення успішного її захисту **старостам груп рекомендується** здійснювати такі дії (*передбачається передусім для груп здобувачів денної форми навчання*):

- зібрати заяви здобувачів групи на написання курсової роботи (дод. А) для централізованою їх передавання на кафедру (керівнику курсової роботи або лаборанту);
- отримати підписані заяви на кафедрі і роздати їх здобувачам своєї групи;
- зібрати плани здобувачів групи та централізовано їх передати на кафедру (керівнику курсової роботи або лаборанту) для затвердження їх керівником;

- отримати затверджені плани і роздати їх здобувачам;
 - допомагати керівнику визначити дні та години проведення додаткових консультацій із написання курсової роботи, поточних перевірок стану їх написання та дня їх захисту;
 - доводити до відома відсутніх здобувачів інформацію про розподіл тем курсових робіт, затвердження тем і планів курсової роботи, графік виконання курсової роботи, проведення додаткових консультацій, поточних перевірок і захисту курсової роботи.
- Здобувачі, які не встигли надати старості свої заяви та плани, затверджують теми та плани своїх курсових робіт у керівника самостійно.

ВИМОГИ ДО СТРУКТУРИ КУРСОВОЇ РОБОТИ

1. Структура вступу

Курсова робота повинна мати чітку логічну структуру як за формою, так і за змістом. Основними складовими її частинами є вступ, основна частина (тобто розділи і підрозділи), висновки. Вимоги до структури вступу описані далі. **Вступ повинен складатися** із зазначених нижче частин, кожна з яких повинна починатися з абзацу:

- 1) обґрунтування актуальності теми;
- 2) огляд наукових джерел;
- 3) мета і завдання дослідження;
- 4) об'єкт і предмет дослідження;
- 5) методи й інформаційна основа дослідження;
- 6) відомості про обсяг і структуру роботи.

У першій частині вступу – *обґрунтування актуальності теми* – здобувач повинен окреслити й обґрунтувати (тобто підтвердити, довести) важливість теми, її відповідність сучасним потребам юридичної практики та юридичної науки. Ця частина вступу може починатися словами: «Актуальність цієї теми полягає в тому, що ...».

Друга частина вступу – *огляд наукових джерел* – передбачає короткий огляд здобувачем вітчизняної та зарубіжної наукової літератури з цієї проблеми з наведенням прізвищ авторів, які займалися її дослідженням, з метою оцінювання сучасного стану розв'язання цієї проблеми та визначення питань, що вимагають подальшого дослідження. Посилань на літературу в цій частині вступу наводити не обов'язково. Текст цієї частини вступу може складатися з речень таких конструкцій: «Проблемою ... (вказати явище, яке досліджується в цій курсовій)... займалися ... (вказати ініціали й прізвища науковців в алфавітному порядку, які займалися даною проблемою)»; «Ідею ... (вказати

ти, яку) ... вперше науково обґрунтував ... (вказати ініціали та прізвище науковця)»; «У сучасній вітчизняній (або зарубіжній) юридичній науці дослідженням цієї категорії продовжують займатися ... (вказати ініціали та прізвища в називному відмінку)».

Третя частина вступу – *мета і завдання дослідження* – передбачає необхідність окреслення мети і завдань курсової роботи з цієї теми. Мета курсової роботи фактично вказана в її темі, а завдання – у розділах і підрозділах. Це означає, що мету курсової роботи слід формулювати, орієнтуючись і використовуючи назву цієї курсової роботи, а завдання – орієнтуючись на назву та кількість розділів і підрозділів. Завдання є тими «кроками», які дослідник повинен здійснити для досягнення поставленої мети. Мета і завдання курсової роботи повинні відображати дію дослідника, тому їх формулювання слід починати зі слів: «дослідження», «з'ясування», «систематизація», «розгляд» тощо. Текст цієї частини вступу повинен починатися словами: «*Метою курсової роботи є дослідження ... (вказати назву курсової у відповідному відмінку або сформулювати мету роботи дещо іншими словами).* Відповідно до означеної мети в курсовій роботі були поставлені і вирішувались такі *завдання*: (і далі їх вказати у *стовпчик як перелік без нумерації* з використанням наказових дієслів: провести аналіз ... ; розкрити сутність ...; висвітлити основні положення ...; розглянути особливості (або проблеми, різновиди) ... і т. д.)». Потрібно прагнути, щоб сформульоване завдання вказувало на досягнення певного результату, а не здійснення процесу. Орієнтовно кількість завдань курсової повинна дорівнювати кількості розділів та має корелювати з їх змістом.

Четверта частина вступу – *об'єкт і предмет дослідження* – передбачає короткий опис об'єкта і предмета дослідження в цій курсовій роботі. Водночас слід пам'ятати, що об'єкт і предмет співвідносяться як ціле і часткове, тобто об'єкт за змістом є ширшим поняттям, ніж предмет. Через це вважається, що об'єкт містить у собі предмет, а предмет є конкретнішим, вужчим за об'єкт поняттям. Отже, предмет дослідження – це тільки ті суттєві зв'язки та відношення, що підлягають безпосередньому вивченню в даній роботі. А об'єкт дослідження – це вся сукупність відношень різних аспектів теорії та практики науки, яка слугує джерелом необхідної для дослідника інформації. Фактично предметом дослідження є те явище чи процес, що відображені в самій назві дослідження (у цьому випадку – курсової роботи). Тому *під час формулювання предмета курсової роботи слід орієнтуватися на її назву*. Наприклад, для курсової роботи з назвою

«Правове регулювання суспільних відносин в умовах демократизації Української держави» *метою* є «здійснення дослідження врегульованості правом відносин між громадянами та державними інституціями в Україні», *об'єктом* – «суспільні відносини, на які спрямовані нормативно-правові акти, що супроводжують діяльність органів і посадових осіб, уповноважених на виконання завдань і функцій держави», *предметом* – «специфіка, засоби та ефективність правового регулювання відносин між громадянами і державними інституціями в сучасній Україні». Ця частина вступу повинна починатися словами: «*Об'єктом дослідження в цій курсовій роботі є ... Предметом дослідження у цій курсовій роботі є ...*». Цей абзац є досить коротким.

П'ята частина вступу – *методи та інформаційна основа дослідження* – передбачає короткий опис використаних методів і методики дослідження проблем, а також їх інформаційного, апаратного та методичного забезпечення. Текст цієї частини вступу повинен починатися словами: «*Теоретичною та методологічною основою дослідження є ... (наприклад, класичні положення теорії права, фундаментальні праці вітчизняних і зарубіжних учених і практиків із питань) ... У процесі дослідження використовувалися такі наукові методи: ... (вказати назви методів у родовому відмінку, які було використано, наприклад, системного підходу, аналізу і синтезу, класифікації, систематизації, порівняльно-правового методу, формально-логічного методу та ін.)*». *Інформаційну основу дослідження* складають ... (наприклад, бази нормативних документів, статистичні та спеціальні періодичні довідники, вітчизняні і закордонні видання, збірники наукових праць і т. д.)». Для успішного опису використаних у курсовій роботі наукових методів здобувачам слід повторити або пригадати ті методи наукового пізнання, що вивчалися ними в межах навчальних дисциплін «Основи наукових досліджень», «Теорія держави і права». Як інформаційну основу дослідження слід вказувати лише ті джерела, які дійсно були використані під час написання цієї курсової роботи.

Шоста частина вступу – *відомості про обсяг і структуру роботи* – передбачає опис структури курсової роботи, тобто того, що входить у її склад. Ця частина вступу має традиційну схему і описуються за допомогою таких традиційних слів і речень: «Курсова робота складається зі вступу, ... (словами – кількість у родовому відмінку) розділів, висновків, списку використаних інформаційних джерел і додатків. Загальний обсяг курсової роботи становить ... сторінки комп'ютерного тексту. У тексті курсової розміщено ... (цифрами і далі – також) таблиць; ... додатків на ... сторінках; список викорис-

таних інформаційних джерел містить ... найменування». Вступ має бути обсягом 2–3 сторінки.

2. Структура розділів

У кожному розділі роботи бажано дотримуватися такої його *умовної структури*:

- 1) теоретико-методологічна частина;
- 2) аналітична частина;
- 3) висновки (у кінці розділу).

У *теоретико-методологічній частині* на основі вивчення праць вітчизняних і зарубіжних авторів, наукових монографій, статей, розглядаються теоретичні та методологічні підходи, погляди в юридичній науці на досліджувану проблему, подається виклад своєї точки зору з цього питання.

В *аналітичній частині* розділу на базі теоретичного, нормативного матеріалу і матеріалів юридичної практики розкриваються специфіка, особливості прояву та використання державно-правових закономірностей у тій чи іншій сфері суспільних відносин, у певній галузі, країні, регіоні, на тому чи іншому історичному етапі розвитку; окреслюються позитивні й негативні риси, наслідки, об'єктивні та суб'єктивні причини, способи подолання недоліків і підвищення ефективності державно-правового регулювання. Ця частина виконується на базі використання нормативних та інших правових документів, публікацій у періодичній пресі, що характеризують державу та її правову систему.

У *висновках у кінці розділу* формулюються теоретичні узагальнення, висновки за підрозділами роботи та пояснюється логічний взаємозв'язок із наступними розділами роботи. Висновки в кінці кожного розділу входять до тексту розділу, наводяться з нового абзацу і не позначаються як його окрема частина.

3. Структура висновків

Структура висновків (тобто загальних висновків у кінці курсової роботи) повинна містити такі елементи (*їх назви не треба вказувати на початку абзаців*):

- підтвердження актуальності та новизни обраної теми;
- пропозиції і рекомендації (за їх наявності), що дослідив або сформував автор курсової роботи після дослідження опрацьованого матеріалу.

Висновки подаються як окремі лаконічні положення. *Важливо, щоб вони відповідали поставленим завданням.* Важлива вимога до заключної частини – не повторювати зміст вступу, основної частини і висновків, зроблених у розділах. Висновки (в кінці КР) за обсягом повинні бути більше вступу та викладені на 3–5 сторінках.

ВИМОГИ ДО ЗМІСТУ КУРСОВОЇ РОБОТИ

Наповнюючи змістом курсову роботу, здобувач повинен керуватися такими **основними вимогами:**

Розкрити тему повністю. Це означає глибоко та всебічно розкрити тему курсової роботи, для цього необхідно чітко орієнтуватися на назву курсової роботи і затверджений керівником план. Необхідно також стежити за тим, щоб матеріал курсової рівномірно розподілявся між розділами та підрозділами, тобто кожному з розділів і підрозділів було відведено приблизно однакову кількість сторінок.

Використати чинні законодавчі й інші нормативні акти. Особливо важливою ця умова є для розкриття змісту тем, пов'язаних із правовим регулюванням у конкретних сферах суспільних відносин. Слід обов'язково знайти використовувані документи в офіційних виданнях, пересвідчитися в їх чинності, вивчити зміни і доповнення.

Використати достовірні дані. Достовірність (правдивість) даних підтверджується посиланням на їх офіційні джерела. Ними можуть слугувати офіційні публікації документів (наприклад, рішень Конституційного Суду України), статистичні довідники, офіційні дані інформаційних агентств, публічної інформації (переважно в електронному вигляді) або будь-які інші джерела, у яких наводяться такі дані (опубліковані статті, книги, журнали).

Використати сучасні інформаційні джерела. Переважаюча більшість використаних джерел (близько 70 %, але не менше 50 %) повинна бути сучасними, тобто за поточний і 3–5 попередніх років, оскільки теоретичний рівень курсової роботи повинен відповідати сучасному рівню юридичної науки. Пізніші (давніші) роки доцільно використовувати в історичному аспекті, тобто для дослідження того, як цю проблему розглядали раніше інші науковці, або якими показниками дане явище характеризувалося в попередні роки.

Застосувати творчий підхід до аналізу проблеми. Під творчим підходом під час написання курсової роботи слід розуміти самостійну роботу здобувача з узагальнення, виокремлення складових частин і визначення особливостей досліджуваного явища, систематизації, кла-

сифікації дослідженого матеріалу. Результатом реалізації творчого підходу здобувача до дослідження матеріалу цієї теми можуть бути висловлені здобувачем думки щодо того чи іншого явища (з відповідним обґрунтуванням власної думки на основі критичного аналізу використаних джерел), складені здобувачем таблиці (у тому числі порівняльні), логічні схеми, графіки тощо, а не просте їх копіювання з інших використаних джерел. Важливо виявити уміння до самостійного творчого підходу до тих чи тих проблем, робити правильні висновки, вносити свої пропозиції із вдосконалення законодавства і юридичної практики.

Достатньою мірою обґрунтувати висновки. Обґрунтованість висновків полягає в чіткому взаємозв'язку мети, завдань, висновків з розділами та загальних висновків. Кожен абзац висновків повинен послідовно підтверджувати досягнення мети курсової роботи та виконання кожного з поставлених у роботі завдань, використовуючи для цього основний матеріал кожного розділу або підрозділу, досліджені факти, твердження, виявлені особливості предмета дослідження. Разом із тим, загальні висновки в кінці роботи не повинні являти собою суму скопійованих із розділів частин тексту, а бути чітко та стисло сформульованими висновками за кожним із завдань, які б показували, яких результатів у процесі виконання цього завдання вдалося досягти.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ КУРСОВОЇ РОБОТИ

1. Вимоги до тексту

Текст курсової роботи *повинен бути:*

- набраним на комп'ютері в текстовому редакторі Word (або аналогічному);
- *шрифтом* Times New Roman *розміром* 14;
- з міжрядковим *інтервалом* 1,5 з розрахунку не більше 40 рядків на сторінці (з висотою знаків не менше 1,8 мм) і такою ж відстанню між абзацами;
- з *полями*: верхнім, нижнім – 20 мм, правим – 10 мм; лівим – від 20 до 30 мм (залежно від відстані, необхідної для підшивки);
- з *однаковою* щільністю та чіткістю тексту;
- з вирівнюванням основного тексту *по ширині*;
- *грамотно* викладеним, тобто без орфографічних, граматичних, синтаксичних і стилістичних помилок;
- повинен починатися *через два рядки* після назв складових частин роботи;

– окремі слова та формули, що вписуються до надрукованого тексту, мають бути *чорного кольору* та мати близьку до основного тексту щільність;

– з наведенням власних імен мовою оригіналу (під час першого задування – обов’язково).

Текст курсової роботи **не повинен містити:**

– некоректних і невинуватених скорочень наукових і спеціальних термінів на власний розсуд (за винятком використання загальноприйнятих скорочень);

– розривів ініціалів і прізвищ науковців (коли ініціали розміщені на одному рядку, прізвище – на іншому);

– розривів між цифрами й одиницями виміру (коли цифри розміщено на одному рядку, а одинці виміру – на іншому);

– виділень полів будь-якими рамками;

– сторінок, зайнятих текстом менше половини (коли решта сторінки залишається порожньою).

Відступи (інтервали) між частинами роботи мають бути не менше двох рядків (полуторного інтервалу). Тобто, відстань між заголовками та наступним і попереднім текстом повинна бути *не менше двох рядків*, зокрема:

– між назвою структурної частини роботи та її текстом;

– між назвою розділу і назвою підрозділу;

– між кінцем попереднього підрозділу і назвою наступного підрозділу.

Абзаци відступи в тексті повинні бути розміром 5 знаків або 1,25 см від лівого поля та *однаковими* за всім текстом роботи. Водночас слід пам’ятати, що **абзац у тексті** формується з метою висловлення та пояснення в ньому однієї окремої, самостійної думки і не повинен бути занадто малим (в одне речення) або ж занадто великим (на всю сторінку). Середній розмір абзацу становить 15–20 рядків тексту або 5–7 повних речень.

2. Вимоги до нумерації

Номери сторінок, розділів і підрозділів, ілюстрацій, таблиць у курсовій роботі проставляються арабськими цифрами *без знака №*. **Нумерація сторінок** розташовується у правому верхньому куті сторінки без крапки в кінці і повинна здійснюватися так:

1) титульний аркуш – *перша сторінка*, але номер на ній не ставлять;

2) завдання – не нумерують і до загального обсягу КР не зараховують;

- 3) рецензія керівника – не нумерують й до загального обсягу КР не зараховують;
- 4) зміст – *друга сторінка*, але номер на ній не ставлять;
- 5) вступ – *третья сторінка*, нумерується;
- 6) всі інші частини роботи (з додатками включно, окрім оцінювального листа) *нумерують далі згідно з порядком*.

Нумерація структурних частин роботи здійснюється так:

- зміст, вступ, висновки, список використаних інформаційних джерел не мають порядкового номера, тобто не нумеруються (наприклад, не можна писати «1. ВСТУП» або «6. ВИСНОВКИ»);
- розділи повинні мати порядкову нумерацію в межах курсової роботи;
- номер розділу ставлять після слова «РОЗДІЛ» (тобто, РОЗДІЛ 1), розміщують симетрично до тексту (по центру рядка) вгорі (після номера розділу крапку не ставлять, а заголовок (тобто назву) самого розділу розміщують на наступному рядку по центру великими буквами нежирним шрифтом);
- кожен розділ починають із нової сторінки, а підрозділ – через два рядки після назви розділу або кінця тексту попереднього підрозділу;
- підрозділи нумерують у межах кожного розділу;
- номер підрозділу складається з номера розділу і порядкового номера підрозділу (наприклад, «2.3», що означає другий розділ третій підрозділ);
- у кінці номера підрозділу перед його назвою (заголовком) повинна стояти крапка, після якої в тому ж рядку подається заголовок підрозділу з великої (прописної) букви без крапки в кінці (наприклад, «2.3. Назва підрозділу»).

3. Оформлення назв розділів і підрозділів

Назви розділів повинні бути:

- розміщені по центру вгорі (тобто, з нової сторінки);
- написані великими (прописними) буквами без номера на початку;
- рядком нижче від позначення номера розділу (тобто, на одному рядку – «РОЗДІЛ 1» (без лапок і крапки в кінці), на наступному рядку – назва розділу великими літерами з вирівнюванням по центру без крапки в кінці);
- друкуватися без виокремлення жирним шрифтом і без перенесення слів;
- співпадати з назвами розділів, що вказані у змісті роботи.

Назви підрозділів повинні:

- розміщуватися нижче на два рядки від назви розділів;
- з абзацного відступу в 5 знаків (або 1,25 см);
- починатися з нумерації (наприклад, «2.3. Назва підрозділу»);
- друкуватися малими літерами (окрім першої великої літери) без крапки в кінці;
- друкуватися без виокремлення жирним шрифтом;
- не містити переносів слів.

Якщо заголовок розділу або підрозділу складається із двох або більше речень (що для курсової роботи є небажаним через невеликий обсяг порівняно з іншими видами наукових робіт), їх розділяють крапкою. Крім цього, назви розділів і підрозділів не можна розміщувати в нижній частині сторінки, якщо після них залишається тільки один рядок тексту або немає тексту взагалі.

4. Оформлення таблиць

Оформлення таблиць здійснюється так:

- таблицю розміщують після першого згадування про неї в тексті або на наступній сторінці;
- кожна таблиця повинна мати номер і заголовок (назву), що відображає її зміст;
- після тексту з відступом в один рядок із великої букви друкується слово «Таблиця» та її номер (тобто «Таблиця 1.2» (в тексті курсової роботи – без лапок) із вирівнюванням по правому краю без крапки в кінці);
- назву таблиці розміщують на наступному рядку (тобто нижче слова «Таблиця 1.2» і безпосередньо над самою таблицею) з великої букви симетрично до тексту (з вирівнюванням по центру) без крапки в кінці назви;
- у курсовій роботі таблицю розміщують так, щоб її можна було читати без повороту переплетеного (закріпленого) боку курсової роботи або з його поворотом за годинниковою стрілкою (тобто у форматі листа з альбомною орієнтацією);
- громіздкі таблиці слід виносити в додатки (при цьому слово «Таблиця» в додатку не вказується);
- заголовки стовпців (граф) повинні починатися з великих літер, підзаголовки – з маленьких, якщо вони складають одне речення із заголовком, і з великих, якщо вони є самостійними;
- висота рядків у таблиці повинна бути не меншою 8 мм;
- якщо таблиця розміщується на одній сторінці і не переноситься на іншу, то графу з порядковими номерами рядків (тобто № з/п) до таблиці включати не треба;

- після кожної таблиці внизу ліворуч слід вказати джерело її даних, тобто зробити посилання;
- посилання на джерело даних таблиці наводиться на наступному після таблиці рядку з абзацного відступу із крапкою в кінці;
- на всі таблиці курсової роботи повинні бути посилання в тексті, при цьому слово «таблиця» в тексті пишуть скорочено, наприклад, «... в табл. 1.2»;
- у повторних посиланнях на таблиці й ілюстрації слід вказувати скорочено слово «дивись», наприклад, «(див. табл. 1.3)».

Якщо таблиця була просто перенесена з певного джерела без змін, то після таблиці внизу пишуть, *наприклад*, «Джерело: [2, с. 23]» (в тексті курсової роботи – без лапок). Якщо таблиця була складена (або перероблена) автором на основі певного джерела, то після таблиці внизу пишуть, *наприклад*, «Джерело: розроблено автором на основі [2, с. 35]» (в тексті курсової роботи – без лапок).

У таблиці не повинно бути порожніх клітинок, тому під час її заповнення слід користуватися далі вказаними умовними позначеннями. Якщо дані відсутні – у клітинці ставлять три крапки або пишуть «нема даних», якщо явище не мало місця – сталять тире, якщо показник не має сенсу – ставлять знак «X», якщо дані є, але їх значення менші прийнятої в таблиці точності – ставлять «0,0».

Для наочності таблиці громіздкі цифри слід округлювати до одиниць більшої розмірності (наприклад, тис грн замість грн тощо). У випадку, коли цифрові дані у таблиці мають різні одиниці виміру, то одиниці виміру вказують у заголовку кожного стовпця після коми. Якщо одиниці виміру однакові для всіх показників у таблиці, то одиниця виміру вказується між назвою та самою таблицею над її правим кутом або після назви таблиці в тому ж рядку у круглих дужках. Таблиця вважається завершеною за наявності в ній підсумків. Підсумки окремих груп сукупності позначають словом «Разом», підсумки сукупності загалом – словом «Усього».

Під час перенесення таблиці на іншу сторінку:

- слово «Таблиця» та її номер вказують над першою частиною таблиці один раз;
- у першій частині таблиці після «шапки» таблиці (тобто заголовків і підзаголовків стовпців (граф) таблиці) включають рядок із номерами стовпців;
- над другою частиною «розірваної» таблиці з вирівнюванням по правому краю пишуть слова «Продовження табл.» та вказують номер таблиці, наприклад: «Продовження табл. 1.2»;
- у другій частині таблиці замість її шапки вказуються тільки номери стовпців.

5. Оформлення переліків

Наукові тексти відзначаються великою кількістю переліків, зокрема, під час розгляду різновидів, класифікацій, послідовності дій тощо. Такі переліки можуть складатися як із закінчених, так і з незакінчених фраз (тобто окремих слів або невеликих фраз без розділових знаків усередині).

Оформлення переліків як *окремих слів* здійснюється так:

- вирівнюються по ширині тексту;
- розміщують підряд за текстом, в рядок, без утворення абзаців;
- відокремлюють один від одного крапкою з комою;
- позначаються арабськими цифрами або маленькими буквами із напівкруглою дужкою, що закривається, або тире;
 - між цифрою з дужкою та словом не повинно бути «міжрядкового» розриву (коли номер розміщується на одному рядку, а слово – на іншому);
 - утворюють собою одне речення.

Оформлення переліків як *невеликих фраз без розділових знаків усередині* здійснюється так:

- вирівнюються по ширині тексту;
- частини переліку розміщують із нового рядка (тобто з утворенням абзаців);
- відокремлюють один від одного крапкою з комою;
- позначаються арабськими цифрами або маленькими буквами з напівкруглою дужкою, що закривається, або тире;
- утворюють собою одне речення.

Оформлення переліків у вигляді *закінчених фраз із розділовими знаками в середині* здійснюється так:

- вирівнюються по ширині тексту;
- частини переліку розміщують із нового рядка (тобто з утворенням абзаців);
- відокремлюють один від одного крапкою;
- позначаються арабськими цифрами із крапкою після цифри;
- кожна частина переліку починається з великої букви;
- утворюють собою декілька речень.

Текст усіх елементів переліку граматично підпорядковується головній фразі. Основну фразу не рекомендується переривати на прийменнику або сполучнику (на, із, від, те, що, як та ін.).

6. Оформлення скорочень

Серед скорочень, що використовуються під час написання курсової роботи, можуть бути такі їх види:

- 1) літерні абрєвіатури (загальноприйняті та/або запроваджені автором);

2) умовні графічні скорочення за частинами і початковими літерами слів. Скорочення у вигляді абревіатур, частини слів або усічених слів використовуються для зменшення обсягу тексту з метою дати максимум інформації. *Оформлення скорочень* здійснюється так:

– загальноприйняті абревіатури використовують в тексті курсової роботи без їх розшифровки (наприклад, ФРН, США, НАТО);

– започаткування абревіатур, запропонованих автором, виправдане лише у випадку, якщо вони використовуються автором у тексті курсової роботи не менше трьох разів;

– абревіатури, запропоновані автором, під час першого їх згадування вказуються у круглих дужках після повного найменування і надалі вживаються в тексті без розшифровки;

– слова «та інші», «і таке інше» всередині речення не скорочуються;

– не рекомендується скорочувати слова «так званий», «наприклад»;

– у скороченнях для позначення фізичних, метричних величин, грошових та інших одиниць крапку не ставлять (3 хв, 68 кг, 2 690 грн).

Прикладами загальноприйнятих умовних скорочень є скорочення:

1) що використовуються після перерахування та зазначаються в кінці речення (та ін. – та інше, і т. д. – і так далі, і т. п. – і тому подібне);

2) під час посилань (див. – дивись, пор. – порівняй);

3) під час позначення століть і років цифрами (ст. – століття, ст.ст. – проміжок у декілька століть, р. – рік, рр. – роки).

7. Оформлення посилань на джерела

Посилання на джерела використовують в таких випадках:

– використання нормативного матеріалу;

– запозичення з інших джерел цифр, дат, таблиць, схем;

– наведення визначень, взятих з інших джерел;

– наведення цитат, висновків інших науковців і дослідників;

– використання фактичного матеріалу, прикладів з інших джерел;

– наведення переліків, пропозицій, проблем, окреслених в інших джерелах.

Посилання на використані джерела зазначають в тексті роботи проставлянням порядкового номера посилання за списком використаних інформаційних джерел.

Посилатися слід на останні видання публікацій. На більш ранні видання можна посилатися лише в тих випадках, коли в них наявний

матеріал, який не включено до останнього видання. У разі виникнення необхідності послатися на думки авторів, праці яких є рідкісними (або давніми) і не можуть бути безпосередньо опрацьовані здобувачем, допускається використання цитат таких авторів з інших джерел. У випадку, коли є потреба процитувати думку такого автора, яка наводиться у іншому більш сучасному виданні, це слід робити так: цитуємо думку «...загальноімперські порядки, загальноімперське кримінальне право і покарання» почали проникати в Україну після поразки українсько-шведського війська у Полтавській битві. Це відбувалося тому, що царська влада знищувала не лише українську державність, а й самобутнє українське право». У списку використаних інформаційних джерел праця цитованого автора оформляється так: Слабченко Е. М. Опыты по истории права Малороссии XVII–XVIII ст. Одесса, 1911. С. 59, 72 // Цит. за: Бойко І. Й. Історія правового регулювання цивільних, кримінальних та процесуальних відносин в Україні (IX–XX ст.) : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів. Львів : Видавн. Центр ЛНУ імені Франка, 2014. – С. 372.

Крім цього для наукового тексту існують певні мінімальні норми використання посилання: одне посилання на одну сторінку наукового тексту.

Оформлення посилань на джерела під час написання курсової роботи здійснюються так:

- у квадратних дужках;
- переважно в кінці речення (в цьому випадку крапка ставиться після квадратних дужок);
- у кінці переліку, якщо ним закінчується речення;
- із вказуванням номера джерела у списку інформаційних джерел (наприклад, [15]) або номера та сторінки, з якої була взята інформація (наприклад, [15, с. 19]) у випадку, якщо сторінок у джерелі багато;
- якщо подібні висновки, точка зору або інше висловлюються в декількох джерелах, то у квадратних дужках наводять перелік їх номерів у зростаючому порядку через кому, *наприклад*, [15, 17, 25], або [12, с. 81; 13, с. 14], або через тире, якщо посилання йде на джерела, що розташовані одне за одним у списку, *наприклад*, [11–14].

У науковій літературі існують й інші способи оформлення посилань, зокрема, у вигляді виносок (із вказуванням номера виноски у вигляді ступеня, над словом, а внизу сторінки – із зазначенням повного бібліографічного опису цього джерела), але через їх більшу трудомісткість і незручність у порівнянні із пропонуваним варіантом посилань, під час написання курсової роботи вони не використовуються.

Вимоги до посилань у тексті курсової роботи:

- в тексті повинно бути посилання на 90 % джерел із тих, що вказані у списку;
- після наведення ілюстрацій, таблиць, формул, запозичених із інших джерел, обов'язково наводиться посилання;
- середня норма кількості посилань у науковому тексті: 1 «нове» посилання на 1 сторінку;
- в тексті курсової роботи повинні бути посилання на всі додатки (в кінці речення, що стосується пояснення матеріалу цього додатка, у круглих дужках зазначають, наприклад, (дод. А) і ставлять крапку;
- чітка відповідність змісту посилання (в тексті) назві джерела у списку використаних інформаційних джерел;
- чітка відповідність номера посилання (в тексті) та номера джерела у списку використаних інформаційних джерел;
- чітка відповідність номера сторінки, наведеного в посиланні, межах загальної кількості сторінок у джерелі.

8. Вимоги до цитування

У науковому тексті **цитування** використовують для підтвердження власних аргументів посиланням на авторитетне джерело або для критичного аналізу того чи того друкованого твору. Науковий етикет вимагає точно відтворювати цитований текст, бо найменше скорочення наведеного витягу може спотворити зміст, закладений автором.

У випадку, коли автор курсової роботи бажає в тексті запозичити думку іншого автора, він може вчинити це двома способами: за допомогою *точної цитати*, або передати думку іншого автора *без точного цитування*. В обох випадках посилання є обов'язковим.

У випадку точного цитування текст цитати береться в лапки, приводиться в тій же граматичній формі, що у джерелі, зі збереженням особливостей авторського тексту. При непрямому цитуванні (викладі думок інших авторів своїми словами) варто гранично точно викладати авторські думки і коректно оцінювати думки опонента. Цитати з іншомовних джерел підлягають обов'язковому перекладу.

Цитування не повинне бути ні надлишковим, ні недостатнім: надлишкове цитування створює враження компілятивного характеру роботи, а недостатнє – знижує цінність роботи здобувача.

Оформлення цитат здійснюється так:

- текст починається і закінчується лапками;
- наводиться в тій граматичній формі, у якій він поданий у джерелі;

- наводиться повний текст цитати, без довільного скорочення авторського тексту і без перекручень думок автора;
- пропуск слів, речень, абзаців під час цитування допускається без перекручення авторського тексту і позначається трьома крапками (вони ставляться в будь-якому місці цитати: на початку, всередині, у кінці);
- якщо перед випущеним текстом або за ним стояв розділовий знак, то він не зберігається;
- кожна цитата обов'язково супроводжується посиланням на джерело.

9. Оформлення списку використаних інформаційних джерел

Під час написання курсової роботи оформлення списку використаних інформаційних джерел здійснюють відповідно до нижчеподаних загальних *вимог*:

- до списку включають усі використані під час написання курсової роботи джерела;
- усі джерела нумеруються арабськими цифрами із крапкою після цифри;
- джерела у списку розташовуються в алфавітному порядку;
- бібліографічний опис джерела складають безпосередньо за друкованим твором або виписують із каталогів і бібліографічних покажчиків повністю без пропусків будь-яких елементів, скорочення назв та ін.;
- список слід подавати у такій послідовності, поділений на умовні рубрики без їх виділення (у межах кожної рубрики позиції списку розташовуються в алфавітному порядку); так:
 - 1) Конституція України (у разі, якщо на неї є посилання у тексті курсової роботи);
 - 2) міжнародні договори та угоди (на які є посилання у тексті курсової роботи);
 - 3) Закони України (що стосуються теми курсової роботи і на які є посилання у тексті);
 - 4) підзаконні нормативні акти (в алфавітному порядку, без структуризації їх за юридичною силою);
 - 5) судова практика, документи і матеріали міністерств і відомств України, джерела публічної інформації, статистичні збірники тощо;
 - 6) спеціальні джерела з теми українською мовою (в алфавітному порядку за першою буквою бібліографічного опису джерела (монографії, підручники, навчальні посібники, статті);
 - 7) спеціальні джерела з теми іншими мовами у такій послідовності:

- джерела мовами, у яких використовують кириличну абетку (в алфавітному порядку);
- джерела мовами, у яких використовується латиниця (в алфавітному порядку).

Конкретні вимоги та приклади оформлення різних видів джерел (книг, статей, електронних джерел, у тому числі з мережі Інтернет) наведені у ДСТУ 8302:2015, найбільш уживані з них – у додатку Ж. Допускається оформлення бібліографічних посилань відповідно до ДСТУ ГОСТ 7.1:2006, однак у межах курсової роботи потрібно використовувати *один, обраний здобувачем, стандарт оформлення бібліографічних посилань*.

Кількість джерел, що необхідно використати в курсовій роботі і, відповідно, вказати у списку, звичайно, залежить від теми. Але в науковому світі прийнято вважати, що необхідним є одне посилання на нове джерело на кожній сторінці наукового тексту. Отже, якщо кількість основного тексту курсової – 35–40 сторінок, то й бажана кількість опрацьованих і вказаних у списку джерел для розкриття теми курсової достатньою мірою повинна бути в цих межах. У середньому рекомендованою кількістю використаних під час написання курсової та вказаних у списку джерел – близько 25.

10. Оформлення додатків

Додатки оформлюють як продовження курсової роботи на наступних сторінках, тобто вони повинні мати спільну з рештою роботи наскрізну *нумерацію* сторінок. Додатки розміщують у кінці роботи в порядку появи посилань на них у тексті. *Оформлення додатків* здійснюють так:

- кожен додаток повинен починатися з нової сторінки;
- кожен додаток повинен мати позначення (у вигляді букви) та заголовка;
- позначення додатка (*наприклад*, «Додаток В», у тексті курсової роботи – без лапок) розміщують угорі малими літерами, окрім першої великої, з вирівнюванням по центру (тобто симетрично до тексту сторінки);
- для позначення додатків послідовно використовуються букви українського алфавіту (окрім літер, що згідно з вимогами стандарту не використовуються: Г, Є, З, І, Ї, Й, О, Ч, Ь (відповідно до ДСТУ 3008-2015);
- назва (заголовок) додатка друкується на рядку, наступному після позначення додатка, маленькими буквами, окрім першої великої.

ПОРЯДОК РЕЦЕНЗУВАННЯ КУРСОВОЇ РОБОТИ

Отримавши роботу на перевірку, викладач складає рецензію на неї. Рецензія керівника повинна характеризувати актуальність теми, зміст, оформлення, а також містити зауваження, рекомендації, загальну оцінку курсової роботи та висновок про можливість допуску курсової роботи до захисту (дод. Д). Особливу увагу керівник звертає на відповідність змісту розділів поставленим у вступі завданням, тобто фактично, на повноту розкриття теми й відповідність змісту курсової її назві. Також важливе значення має виконання здобувачем основних вимог до змісту курсової роботи, викладених у даних методичних рекомендаціях. Перевіривши курсову роботу, викладач оцінює стан або ступінь виконання всіх вимог до курсової роботи шляхом підкреслення відповідної ознаки на бланкові рецензії (дод. Г).

Позитивна рецензія може мати певні зауваження (як за зміст, так і за оформлення курсової), що не впливають на якість виконання курсової роботи, а курсова робота – допущена до захисту. *Негативна рецензія* містить зауваження, які відображають суттєві недоліки роботи, значно впливають на якість роботи. Вони повинні бути усунуті, а курсова робота – доопрацьована. В обох випадках курсова робота повертається здобувачеві.

Отримавши курсову роботу з позитивною рецензією, здобувач готується до її захисту. Курсова робота з негативною рецензією *доопрацьовується* здобувачем згідно із зауваженнями, вказаними в рецензії, *протягом 7 днів* (якщо це дозволяє графік виконання та граничні терміни захисту курсової роботи). На повторну перевірку роботу слід здати на кафедру разом із першою рецензією (для того, щоб керівник мав можливість побачити виправлення за кожним із своїх зауважень) та *роздрукованим здобувачем* бланком другої рецензії. Перша рецензія, підписана керівником, і чистий бланк для другої рецензії підшиваються після завдання на написання курсової роботи.

Порядок (спосіб) рецензування курсової роботи керівник курсової роботи визначає самостійно. Можливі такі варіанти: 1) «друкований»; 2) «електронний». У першому випадку здобувачі *здають* свої роздруковані курсові роботи на кафедру лаборанту і там же забирають їх після рецензування. У другому випадку здобувач *висилає* електронний варіант своєї курсової роботи викладачу на електронну поштову адресу (за попередньої з ним домовленості про те, що здобувач і викладач будуть працювати саме так) і очікує пересилки на свою електронну адресу перевіреної роботи разом з електронною версією рецензії. І в першому, і в другому випадку здобувач повинен прикріпити електронний варіант курсової роботи на сторінці дистанційного курсу «Курсова робота з Теорії держави і права». Рецензування

курсової роботи у електронній формі за загальним правилом здійснюється не пізніше, ніж за тиждень до їх захисту.

ПОРЯДОК ЗАХИСТУ КУРСОВОЇ РОБОТИ

Захист курсової роботи проводиться у строки, визначені деканатом, кафедрою та керівником. Під час захисту здобувач повинен мати курсову роботу з позитивною рецензією і залікову книжку. Курсові роботи захищають перед комісією у складі не менше 3-х викладачів (у тому числі керівника курсової роботи), які призначаються завідувачем кафедри. На захисті курсової роботи здобувач повинен продемонструвати глибокі знання змісту всіх розділів курсової роботи, вміння відповідати на запитання членів комісії, знання основних категорій, використаних у курсовій, основних тенденцій явища, що в ній розглянуто.

ПОРЯДОК ОЦІНЮВАННЯ КУРСОВОЇ РОБОТИ

Оцінювання самостійності та якості курсової роботи проводиться на підставі публічного захисту перед комісією. Якість виконання курсової роботи та результати її захисту оцінюються колегіально за 100-бальною шкалою, національною шкалою («відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно») і за шкалою ЄКТС. Результати оцінювання написання, оформлення та захисту курсової роботи відображаються в листі оцінювання (дод. Е).

Під час оцінювання курсової роботи до уваги беруться такі параметри:

1) науковий рівень дослідження (ступінь розкриття теми, структурно-логічної узгодженості викладення матеріалу за розділами та підрозділами, ґрунтовність висновків і пропозицій тощо);

2) дотримання строків написання та правил оформлення курсової роботи (рівень відповідності діючим вимогам і стандартам);

3) результати захисту курсової роботи (ступінь володіння матеріалом, правильність відповідей на питання, що були поставлені членами комісії, вміння аргументувати свою відповідь і за необхідності викладати свою точку зору тощо).

За національною шкалою результат виконання та захисту курсової роботи визначається так: «відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно».

Результат виконання та захисту курсової роботи визначається за 100-бальною шкалою, національною шкалою та шкалою ЄКТС відповідно до «Положення про порядок та критерії оцінювання знань»,

вмінь та навичок здобувачів вищої освіти» (ДПСЯ РІ 9-8.5.2-13-54-22) (таблиця 1). Під час оцінювання 50 балів відводиться для оцінки змісту, 20 балів – для оцінки оформлення й організації виконання КР і 30 балів – для оцінки її захисту. Детальніший розподіл балів у межах цих розділів наведено у листі оцінювання (дод. Е).

Таблиця 1

Шкала і критерії оцінювання результатів захисту курсової роботи

Сума балів	Оцінка ЄКТС	Оцінка за національною шкалою	Критерії оцінювання
90–100	A	Відмінно	Курсова робота виконана на актуальну тему, в ній наведено аналіз науково-практичної проблеми, яка досліджується, результати власного оцінювання розвитку законодавства, що регулюють окремі види особистих немайнових та/або майнових відносин і т. ін., отримані результати науково обґрунтовані. Здобувач під час захисту повинен продемонструвати вміння застосовувати глибокі теоретичні знання для практичного вирішення актуальних питань, відстоювати запропоновані науково-теоретичні і практичні положення. Захист супроводжується наочними матеріалами, які розкривають сутність роботи. Відповідь здобувача під час захисту повинна показувати глибокі знання, бути правильно сформульованою (за змістом, логікою та стилем)
82–89	B	Дуже добре	Курсова робота та її захист відповідає вимогам. Виявлено широкий професійний світогляд, уміння логічно мислити. Проте у відповіді допускаються неточності, які не змінюють суть питання
74–81	C	Добре	Курсову роботу виконано у повній відповідності із затвердженим планом, робочою програмою навчальної дисципліни, методичними рекомендаціями до виконання курсової роботи; здобувач продемонстрував розуміння зв'язку отриманих результатів із практичним застосуванням, але на захисті допустив неточності під час відповіді на запитання

Сума балів	Оцінка ЄКТС	Оцінка за національною шкалою	Критерії оцінювання
64–73	D	Задовільно	Курсова робота та її захист відповідає загалом тим вимогам, що висувалися до знань основного матеріалу. Однак у відповіді недостатньо точно сформульовані причинно-наслідкові зв'язки між правовими явищами і процесами, оперування фактами відбувається на рівні запам'ятовування. Візуальне супроводження роботи недостатнє
60–63	E	Задовільно достатньо	Курсова робота виконана із суттєвими порушеннями вимог затвердженого плану, робочої програми навчальної дисципліни або методичних рекомендацій до виконання курсової роботи; робота подана до захисту з порушенням терміну встановленого кафедрою, у відповідях на запитання членів комісії допущені грубі помилки, доповідь на захисті не структурована
35–59	FX	Незадовільно з Можливістю повторного захисту	Курсова робота та її захист не відповідають встановленим вимогам, здобувач не знає більшої частини теоретичного і практичного матеріалу, не вміє встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між явищами і процесами, завчив матеріал без його усвідомлення
0–34	F	Незадовільно з обов'язковим повторним виконанням за новою темою і захистом	Курсова робота виконана не самостійно, здобувач не орієнтується в матеріалі курсової роботи

Якщо здобувач захистив курсову роботу на оцінку «Незадовільно» (F, 2), то наказом по університету йому призначається інша тема курсової роботи, керівник і терміни виконання. Якщо здобувач захистив курсову роботу на «Незадовільно» (FX, 2) – він має доопрацювати курсову роботу з урахуванням зауважень, які отримав під час захисту курсової роботи. Терміни доопрацювання та захисту курсової роботи встановлюються засіданням кафедри.

РЕКОМЕНДОВАНИЙ ПЕРЕЛІК ТЕМ КУРСОВИХ РОБІТ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

1. Місце теорії держави і права в сучасній юриспруденції.
2. Понятійно-категоріальний апарат юриспруденції.
3. Свобода як правова цінність.
4. Рівність як правова цінність.
5. Справедливість як правова цінність.
6. Людська гідність як правова цінність.
7. Типологія праворозуміння та її критерії.
8. Природне праворозуміння.
9. Юридичний позитивізм та його різновиди.
10. Державна влада та її правові обмеження.
11. Правопорядок: поняття та ознаки.
12. Державний суверенітет та його обмеження.
13. Форма держави.
14. Функції держави і правові форми їх реалізації.
15. Правове конституювання й організація державної влади.
16. Нормативно-правовий договір як джерело права.
17. Судовий прецедент і судова практика як джерела права.
18. Правовий звичай як джерело права.
19. Правова доктрина як джерело права.
20. Система нормативно-правових актів.
21. Правове регулювання та його межі.
22. Поняття, структура та функції правосвідомості.
23. Система права: поняття та структура.
24. Публічне і приватне право.
25. Матеріальне і процесуальне право.
26. Галузь права як базовий елемент системи права.
27. Міжнародне і національне право.
28. Принципи права.
29. Правова визначеність як загальний принцип права.
30. Пропорційність як загальний принцип права.
31. Розумність як загальний принцип права.
32. Норма права: поняття, структура, види.
33. Юридичний документ: поняття, особливості, види.
34. Поняття, склад і види правових відносин.
35. Юридичні факти та їх класифікація.
36. Права людини як першоджерело права, їх поняття та класифікація.
37. Юридично значуща поведінка: поняття, ознаки, види.
38. Правомірна поведінка, її ознаки та види.
39. Правопорушення, його ознаки та види.

40. Зловживання правом: поняття та ознаки.
41. Юридична відповідальність.
42. Правозастосовна діяльність: поняття та ознаки.
43. Акти застосування норм права.
44. Прогалини в законодавстві.
45. Колізії в законодавстві: поняття, види та правила їх подолання.
46. Тлумачення в праві: поняття, види та способи.
47. Інтерпретаційні акти: поняття та види.
48. Теорія юридичної аргументації.
49. Розуміння прав людини: поняття та генеза.
50. Каталог прав людини.
51. Гарантії прав людини.
52. Зобов'язання держави у сфері прав людини.
53. Юридична практика.
54. Правова культура суспільства.
55. Заохочення і обмеження у праві.
56. Правові презумпції, аксіоми, фікції.
57. Демократія: поняття, форми, принципи, цінність.
58. Демократія, права людини і верховенство права.
59. Верховенство права та його складові.
60. Принцип розподілу влади як складова верховенства права.

ДОДАТКИ

Додаток А

Зразок заяви на написання курсової роботи (бланк)

Завідувачу (начальнику) кафедри правознавства

проф. Лаврик Г. В.

здобувача(-ки) _____ курсу групи _____

Навчально-наукового інституту денної освіти/заочно-дистанційного навчання спеціальності 081 Право

(прізвище, ім'я, по батькові здобувача)

ЗАЯВА

Прошу дозволити написання курсової роботи з навчальної дисципліни «Теорія держави і права» на тему _____

і призначити керівником _____

(посада, прізвище, ім'я, по батькові керівника)

Здобувач(-ка) _____

(підпис)

(ініціали, прізвище)

«__» _____ 20__ р.

Погоджено

Керівник _____

(підпис)

(ініціали, прізвище)

«__» _____ 20__ р.

Додаток Б

Зразок титульної сторінки курсової роботи (бланк)

ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ

Навчально-науковий інститут _____

(денної освіти/заочно-дистанційного навчання)

Форма навчання _____ (денна/заочна (дистанційна))

Кафедра правознавства

Курсова робота

з навчальної дисципліни «Теорія держави і права»

на тему _____

Допускається до захисту

«__» _____ 202__ р.

Керівник _____
(підпис) (Ініціал, ПРІЗВИЩЕ)

Захищена на _____

«__» _____ 202__ р.

Виконав(-ла) здобувач (-ка)
вищої освіти групи _____
спеціальності 081 Право
освітньо-професійної
програми «Право»

Члени комісії

(підпис) (Ініціал, ПРІЗВИЩЕ)

(підпис) (Ініціал, ПРІЗВИЩЕ)

(прізвище, ім'я, по батькові, підпис)

(підпис) (Ініціал, ПРІЗВИЩЕ)

Керівник _____
(ПІБ, науковий ступінь, вчене звання)

Полтава – 202__

Додаток В

Зразок плану курсової роботи

Затверджую

Керівник _____

(підпис)

(ініціал, ПРІЗВИЩЕ)

« ____ » _____ 202__ р.

План

курсавої роботи з навчальної дисципліни «Теорія держави і права»
здобувача(-ки) вищої освіти групи ____ спеціальності 081 Право
освітньо-професійна програма «Право»

_____ (ПІБ)

на тему «Декларація про державний суверенітет України та її роль для становлення України як суверенної і незалежної держави»

Вступ

РОЗДІЛ 1. Концептуальні засади дослідження Декларації про державний суверенітет України

- 1.1. Теоретико-правові погляди на Декларацію про державний суверенітет України та її природу
- 1.2. Підходи до вивчення державного суверенітету як політико-правового явища

РОЗДІЛ 2. Декларація про державний суверенітет України як програмний документ становлення та розвитку України як суверенної незалежної держави

- 2.1. Прийняття Декларації про державний суверенітет України
- 2.2. Програмні принципи і положення Декларації про державний суверенітет України

РОЗДІЛ 3. Забезпечення реалізації положень Декларації про державний суверенітет України

- 3.1. Вплив Декларації про державний суверенітет України на формування конституційного ладу України
- 3.2. Забезпечення державного суверенітету України на сучасному етапі

Висновки

Список інформаційних джерел

Додатки

Здобувач(-ка) вищої освіти _____

(підпис)

(ініціал, ПРІЗВИЩЕ)

_____ (дата)

Додаток Г

Зразок рецензії наукового керівника (бланк)

РЕЦЕНЗІЯ на курсову роботу з навчальної дисципліни «Теорія держави і права»

здобувача(-ки) групи ПР-_____ (прізвище, ініціали)

на тему « _____ »

Актуальність теми:

- розкрита достатньою мірою; - недостатньо розкрита; - не розкрита.

Коротка характеристика змісту курсової роботи

Тема розкрита: повністю; частково; не розкрита.

Статистичні та фактичні дані: достовірні; недостовірні; відсутні.

Інформаційні джерела: переважно сучасні; переважно застарілі.

Чинні нормативні та законодавчі акти: використані; не використані.

Творчий підхід до аналізування проблеми: наявний достатньо; наявний частково; відсутній.

Наочні матеріали та їх аналіз: наявні; наявні недостатньою мірою; відсутні.

Обґрунтованість висновків: достатня; недостатня; відсутня.

Зауваження та рекомендації щодо змісту курсової роботи:

Якість оформлення роботи, таблиць, графіків, діаграм та ін.

Відповідність стандартам оформлення роботи загалом: повна; часткова; відсутня.

Відповідність оформлення таблиць, формул, ілюстрацій: повна; часткова; відсутня.

Відповідність вимогам оформлення джерел: повна; часткова; відсутня.

Дотримання графіка виконання курсової роботи: повне; часткове (в допустимих межах); відсутнє (значне недотримання).

Зауваження і рекомендації щодо оформлення курсової роботи:

Загальна оцінка курсової роботи:

Робота відповідає вимогам ВНЗ: загалом; частково; не відповідає взагалі.

Висновок про можливість допуску курсової роботи до захисту:

- допускається до захисту;

- допускається до захисту після виправлення помилок і врахування зауважень;

- не допускається до захисту; необхідно суттєво доопрацювати зміст та оформлення.

Рецензент(-ка)

_____ (підпис)

_____ (посада, прізвище, ініціали)

« _____ » 202_ р.

Додаток Д

Зразок оформлення змісту курсової роботи

ЗМІСТ

Вступ.....	3
РОЗДІЛ 1. Загальнотеоретична характеристика правового регулювання суспільних відносин.....	5
1.1. Поняття і соціальна сутність правового регулювання.....	5
1.2. Способи, методи і типи правового регулювання. Правовий режим.....	8
1.3. Види правового регулювання.....	13
РОЗДІЛ 2. Механізм правового регулювання.....	18
2.1. Поняття механізму правового регулювання.....	18
2.2. Стадії правового регулювання.....	24
2.3. Ефективність правового регулювання.....	31
Висновки.....	37
Список використаних інформаційних джерел.....	39
Додатки.....	40

Додаток Е

Зразок листа оцінювання курсової роботи (бланк)

Лист оцінювання
курсорової роботи з навчальної дисципліни «Теорія держави і права»,
виконаної здобувачем(-кою) _____

Навчально-наукового інституту _____

(прізвище, ім'я, по батькові)

№ з/п	Критерії оцінювання	Бали	
		керів-ник	комі-сія
Зміст (до 50 балів)			
1	Обґрунтування актуальності теми (до 3 балів)		
2	Повнота розкриття теми (до 10 балів)		
3	Використання достовірних (віртуальних) статистичних і фактичних даних, що характеризують проблему та їх аналіз в динаміці (до 5 балів)		
4	Використання актуальних і відповідних проблематиці роботи методів досліджень (до 5 балів)		
5	Використання новітніх інформаційних джерел, чинних нормативних і законодавчих документів (до 2 балів)		
6	Творчий підхід до аналізування проблеми, оригінальність підходів і наукова новизна результатів дослідження (до 10 балів)		
7	Наявність в курсовій роботі (проекті) наглядних матеріалів (таблиць, графіків, схем інших додатків), та їх аналіз (до 5 балів)		
8	Обґрунтованість висновків і практична значущість рекомендацій (пропозицій) (до 10 балів)		
Оформлення та організація виконання (до 20 балів)			
9	Відповідність чинним стандартам щодо оформлення курсової роботи загалом (титольний аркуш, затверджений план, зміст, структура, посилання на літературні джерела) (до 5 балів)		
10	Відповідність чинним стандартам щодо оформлення таблиць, формул, та графічних ілюстрацій (до 5 балів)		
11	Відповідність чинним вимогам щодо оформлення літературних та інших інформаційних джерел (до 5 балів)		
12	Дотримання графіка виконання курсової роботи (проекту) (до 5 балів)		
Захист (до 30 балів)			
13	Повнота та лаконічність висвітлення у доповіді ключових аспектів роботи (до 10 балів)	×	
14	Презентація курсової роботи (проекту) (до 10 балів)	×	
15	Аргументованість та повнота відповідей на додаткові питання (до 10 балів)	×	
Усього балів			
Підсумкова оцінка за національною шкалою			
Підсумкова оцінка за шкалою ЄКТС			
Підпис членів комісії:			

Дата захисту «__» _____ 20__ р.

Додаток Ж

Приклади оформлення бібліографічного опису джерел

Характеристика джерела	Приклад оформлення
Монографії, навчальні посібники, підручники	Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави. Вид. 10-е, допов. Львів : Край, 2008. 224 с.
два автори	Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г. Теорія держави і права. Практикум. Тести : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2015. 584 с.
три автори	Парасюк М. В., Парасюк В. М., Грабар Н. М. Цивільне право України (загальна частина) (у схемах та таблицях) : навч. посіб. / М-во освіти і науки України, Нац. ун-т «Львів. політехніка». Львів : Растр-7, 2020. 362 с.
чотири автори	Теорія держави і права : посібник для підготовки до державних іспитів / Д. В. Лук'янов, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський, Г. О. Христова ; за заг. ред. О. В. Петришина. 2-ге вид., допов. і змін. Харків : Право, 2013. 208 с.
колектив авторів	Загальна теорія держави і права : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / М. В. Цвік та ін. ; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2010. 583 с.
Багатотомні видання	Правова доктрина України : у 5 т. / В. Я. Тацій, О. Д. Святоцький, С. І. Максимов та ін. ; за заг. ред. О. В. Петришина // Загально-теоретична та історична юриспруденція. Харків : Право, 2013. Т. 1. 976 с.
Перекладні видання	Цивільний кодекс для Східної Галіції 1797 р. : текст, переклад, наук. Коментар / за ред. В. М. Зубара, О. Д. Кутателадзе ; пер. з латин. А. М. Гужви. 3-тє вид., випр. Київ : Право України, 2020. 573 с.
Стандарти	ДСТУ 8302:2015. Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання. Київ : ДП «УкрНДНЦ», 2017. 16 с.
Збірники наукових праць	Вибори і референдуми в Україні: проблеми теорії і практики : збірник / гол. ред. М. М. Рябець. Київ : Центральна виборча комісія, 2001. 360 с.
Словники	Сучасний англо-український юридичний словник : юрид. словник / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка ; за наук. ред. В. Т. Нора ; уклад. : Л. В. Мисик, І. В. Савка. Київ : Ін Юре, 2018. 1349 с.
Складові частини: книги	Литвиненко І. Л. Забезпечення органами місцевого самоврядування прав людини. Глава 14. <i>Державне управління, державна служба і місцеве самоврядування : монографія</i> / Кол. авт. за заг. ред. проф. О. Ю. Оболенського. Хмельницький : Поділля, 1999. С. 369–394.

Характеристика джерела	Приклад оформлення
збірника	Козюбра М. І. Основні цінності європейського конституціоналізму та їх втілення в Конституції України: досягнення і виклики. <i>Збірник матеріалів і тез науково-практичних заходів конституційного тижня: [з нагоди 25-ї річниці Конституції України] / Конституційний Суд України, Європейська Комісія «За демократію через право» (Венеційська Комісія), Національна академія правових наук України.</i> Київ : Ваіте, 2021. Ч. 2. С. 128–133.
журналу	Поліщук Л. В. Охорона права власності за законодавством України. <i>Університетські наукові записки. Часопис Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького.</i> 2011. № 3. С. 146–152.
іноземного журналу	Cousy H. The Principles of European Insurance Contract Law: the Duty of Disclosure and the Aggravation of Risk. <i>ERA-Forum.</i> Berlin/Heidelberg : Springer, 2008. Vol. 9, Supplement 1. P. 119–132.
Енциклопедії	Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Т. 3: Загальна теорія права / редкол.: О. В. Петришин (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2017. 952 с.
Тези доповідей	Лаврик Г. В. Політико-правовий порядок в Україні: свобода, досягнення дієвості верховенства права, правосуддя? // Деокупація. Юридичний фронт [Електронне видання] : матеріали Міжнародного експертного круглого столу (Київ, 18 березня 2022 р.). 2022. С. 158–161.
Дисертації	Никифорак В. М. Договір страхування відповідальності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2002. 224 с.
Автореферати дисертацій	Мельник О. М. Правове регулювання та шляхи підвищення його ефективності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2004. 18 с.
Інструкції	Інструкція з організації діяльності дільничних офіцерів поліції : затв. М-вом внутр. справ України 28.07.2017 № 650. Офіц. вид. Київ : Паливода А. В., 2017. 15 с.
Міжнародні документи та угоди	Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 21.03.2014 р. Ратифікована Законом України № 1678-VII від 16.09.2014 р. <i>Офіційний вісник України.</i> 2014 р. № 75. Т. 1. Ст. 2125.
не ратифіковані	Конвенция ООН о юрисдикционных иммунитетах государств и их собственности. Принята резолюцией 59/38 Генеральной Ассамблеи от 2 декабря 2004 года. Україною не ратифікована. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/state_immunities.shtml (дата звернення 20.07.2022 р.).

Характеристика джерела	Приклад оформлення
Законодавство України	Про авторське право і суміжні права : Закон України в редакції ЗУ № 2627-III від 11 липня 2001 р. <i>Відомості Верховної Ради</i> . 2001. № 43. Ст. 214. Цивільний кодекс України : Закон України № 435-IV від 16 січня 2003 р. <i>Офіційний вісник України</i> . 2003. № 11. Ст. 461.
Іноземне законодавство	Directive 2010/13/EU of the European Parliament and of the Council of 10 March 2010 on the coordination of certain provisions laid down by law, regulation or administrative action in Member States concerning the provision of audiovisual media services (Audiovisual Media Services Directive). Amended by Directive (EU) 2018/1808. URL: http://data.europa.eu/eli/dir/2010/13/2018-12-18 (дата звернення: 27.06.2023 р.).
Матеріали судової та іншої практики	Рішення Октябрського районного суду м. Полтави у справі № 2-5909/10 від 20 вересня 2010 р. <i>Єдиний державний реєстр судових рішень</i> . URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/12531218 (дата звернення: 20.07.2023 р.).
Інтернет-джерела	Юрлов М. Захист інвестицій на окупованих територіях. <i>Юридична газета</i> . 2018. № 21–22 (623-624). URL: https://jur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodne-pravo-investiciji/zahist-investiciji-na-okupovanih-teritoriyah.html Рекомендації Європейської Комісії щодо статусу України на членство в ЄС / Представництво Європейського Союзу в Україні. URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/рекомендації-європейської-комісії-щодо-статусу-україни-на-членство-в-єс-uk?s=232 (дата звернення: 27.06.2023 р.).

Примітка. Оформлення нормативно-правових актів повинно відбуватись з посиланням на офіційне джерело оприлюднення. Відповідно до Указу Президента України «Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності» від 10.06.1997 р. № 503/97 офіційними друкованими виданнями є «Офіційний вісник України», «Урядовий кур'єр». Офіційними друкованими виданнями, в яких здійснюється офіційне оприлюднення законів та інших актів Верховної Ради України, є також газета «Голос України», «Відомості Верховної Ради України». Офіційним друкованим виданням, у якому здійснюється офіційне оприлюднення законів, актів Президента України, є також інформаційний бюлетень «Офіційний вісник Президента України». **Допускається** посилання на чинну редакцію нормативно-правових актів як на інтернет-джерела, однак виключно на сторінках офіційних веб-сайтів.

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Загальні положення.....	6
Етапи написання курсової роботи.....	9
1. Вибір теми.....	9
2. Підбір джерел та їх обробка.....	10
3. Складання плану курсової роботи.....	11
4. Написання та оформлення курсової роботи.....	13
Обов'язки керівника курсової роботи.....	17
Обов'язки здобувача з виконання курсової роботи.....	18
Організаційні функції старости групи.....	18
Вимоги до структури курсової роботи.....	19
1. Структура вступу.....	19
2. Структура розділів.....	22
3. Структура висновків.....	22
Вимоги до змісту курсової роботи.....	23
Вимоги до оформлення курсової роботи.....	24
1. Вимоги до тексту.....	24
2. Вимоги до нумерації.....	25
3. Оформлення назв розділів і підрозділів.....	26
4. Оформлення таблиць.....	27
5. Оформлення переліків.....	29
6. Оформлення скорочень.....	29
7. Оформлення посилань на джерела.....	30
8. Вимоги до цитування.....	32
9. Оформлення списку використаних інформаційних джерел.....	33
10. Оформлення додатків.....	34
Порядок рецензування курсової роботи.....	35
Порядок захисту курсової роботи.....	36
Порядок оцінювання курсової роботи.....	36
Рекомендований перелік тем курсових робіт з навчальної дисципліни.....	39
Додатки.....	41

Навчально-методичне видання

ЛАВРИК Галина

ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Редагування *Л. М. Діденко*
Комп'ютерне верстання *О. С. Корніліч*

Формат 60×84/16. Ум. друк. арк. 2,9.
Зам. № 314/2115.

Видавець і виготовлювач
Полтавський університет економіки і торгівлі
к. 48, вул. Івана Банка, 3, м. Полтава, 36003.
E-mail: pvv.puet@gmail.com.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 7892 від 21.07.2023 р.